

Ο Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΩΣ ΠΡΟΤΥΠΟ ΜΟΝΑΡΧΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ*

Ο Ρωμαίος ιστορικός Σουητώνιος περιέλαβε στη βιογραφία του Αυγούστου ένα αξιοσημείωτο περιστατικό: όταν ο Οκταβιανός εισήλθε νικητής, μετά την ήττα του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας, στην Αλεξάνδρεια, διέταξε να βγάλουν από τον τάφο τη σαρκοφάγο του Μ. Αλεξάνδρου. Αφού παρατήρησε προσεκτικά τα χαρακτηριστικά του Μακεδόνα μονάρχη, του έβαλε, εις ένδειξιν σεβασμού, ένα χρυσό στεφάνι στο κεφάλι και τον έρrane με λουλούδια. Στην ερώτηση αν επιθυμούσε να επισκεφθεί και τους τάφους των Πτολεμαίων, «θέλησα να δω ένα βασιλιά» απάντησε «και όχι νεκρούς» (*«regem se voluisse ait «videre, non mortuos»*).¹

Το περιστατικό αυτό, περιγραφή του οποίου ξαναβρίσκουμε στον Δίωνα Κάσσιο,² παρά τον πιθανό ανεκδοτολογικό χαρακτήρα του, συμπυκνώνει την αναμφισβήτητη αλήθεια ότι ο Μ. Αλέξανδρος ενσάρκωνε, κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, το ιδεατό πρότυπο του μονάρχη.

Η προσπάθεια πολλών Ρωμαίων στρατηγών και αυτοκρατόρων να τον μιμηθούν, οι συχνές αναφορές των λατινόφωνων και ελληνόφωνων συγγραφέων των ρωμαϊκών χρόνων στο πρόσωπό του, οι πολυάριθμες απεικονίσεις του σε γλυπτά έργα, σε τοιχογραφίες και σε νομίσματα επιβεβαιώνουν αυτή την εντύπωση.

Πτυχές του ευρέος θέματος των επιδράσεων του Αλεξάνδρου επί της Ρώμης έχουν απασχολήσει την έρευνα. Εκτός από την παλαιά

* Η εργασία αυτή σε μια πρώτη μορφή παρουσιάστηκε ως ανακοίνωση στο Συνέδριο του Φ. Σ. Παρνασσός «Διεθνές Συνέδριο 17-20 Δεκεμβρίου 1992: Ο Βόρειος Ελληνισμός».

1. Suet., *Aug.*, 18 (έκδ. H. Ailloud)

2. Δίων. Κάσσι., LI, 16 5: *Καὶ μετὰ ταῦτα τὸ μὲν τοῦ Ἀλεξάνδρου σῶμα εἶδε, καὶ αὐτοῦ καὶ προσήψατο, ὥστε τε τῆς ῥινός, ὥς φασι, θραυσθῆναι· τὰ δὲ δὴ τῶν Πτολεμαίων, καίτοι τῶν Αλεξανδρέων σπουδῇ θουληθέντων αὐτῷ δεῖξαι, οὐκ ἐθέασατο, εἰπὼν ὅτι «θασιλέα ἀλλ' οὐ νεκρούς ἰδεῖν ἐπεθύμησα».*

διατριβή του F. Weber,³ αναφέρουμε τα άρθρα του A. Bruhl,⁴ ο οποίος εξετάζει την επίδραση της ανάμνησης του Αλεξάνδρου στη ζωή και τα ήθη της Ρώμης και θεωρεί ως αιτία της μεγάλης επίδρασης τη θεϊκή δόξα που περιέβαλλε τον Αλέξανδρο –κυρίαρχο της οικουμένης– και τις ικανές να συγκινήσουν τους Ρωμαίους ιδιότητες που συνυπήρχαν στο πρόσωπό του: του έλληνα πολέμαρχου και του ανατολίτη μονάρχη, καθώς τον συνέδεαν με τη γοητεία του ελληνισμού και τη μαγεία της Ανατολής αντίστοιχα· του G. Wirth,⁵ ο οποίος εξετάζει την εξέλιξη της *imitatio* του Αλεξάνδρου στη διαδρομή της ρωμαϊκής ιστορίας, από τον 2ο π. Χ. αιώνα έως την εποχή του Ιουλιανού, συγκκεντρώνοντας την προσοχή του στο θέμα «εικόνα και πραγματικότητα», –ως βάση για την εξέταση του φαινομένου «Αλέξανδρος»– και δίδοντας έμφαση στην επίδραση του Αλεξάνδρου κατά τη σύγκρουση της Ρώμης με τις ελληνιστικές μοναρχίες· του A. Heuss,⁶ ο οποίος θεωρεί την ανυπαρξία μιας αντικειμενικής εικόνας του Αλεξάνδρου από τους αρχαίους ιστορικούς ως αιτία της διατήρησης μιας εξιδανικευμένης εικόνας του κατά την αρχαιότητα, της οποίας οι όψεις ποικίλλουν ανάλογα με τις προθέσεις και τα συμφέροντα όσων την προέβαλλαν· του P. Ceaușescu,⁷ ο οποίος ερευνά πώς η εικόνα του Αλεξάνδρου χρησιμοποιήθηκε από τους Ρωμαίους ως πολιτικό σύμβολο για την επίτευξη της συνοχής των επί μέρους πολιτισμικών μονάδων της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και πώς ενίσχυσε την έξοδο της Ρώμης από το στενό πλαίσιο των παραδοσιακών ορίων της προς ευρύτερους ορίζοντες.

Σκοπός της δικής μας προσέγγισης του θέματος είναι αφ' ενός να προσδιοριστούν η μορφή και ο χαρακτήρας του ιδανικού που ενσάρκωνε ο Αλέξανδρος για τους Ρωμαίους και αφ' ετέρου να εξεταστούν η λειτουργία και η μετεξέλιξη του προτύπου αυτού στην ιδεολογική συνείδηση των Ρωμαίων στις διάφορες φάσεις της πολιτικής και της πνευματικής ζωής της Ρώμης.

Αναγνωρίζουμε κατ' αρχήν δύο μορφές επίδρασης του Αλεξάνδρου

3. *Alexander der Grosse im Urteil der Griechen und Römer*, Diss., Giessen, 1909.

4. «Le souvenir d' Alexandre le Grand et les Romains», *MEFR*, XLVII (1930) 201-221.

5. «Alexander und Rom», *Entr. Fond. Hardt*, XXII (1976), 181-210.

6. «Alexander der Große und die politische Ideologie des Altertums», *A und A*, IV (1954) 65-103.

7. «La double image d' Alexandre le Grand à Rome. Essai d' une explication politique», *Stud. Clas.*, 16 (1974), 153-168.

στους Ρωμαίους: αυτήν, η οποία συνδέεται άμεσα προς το πρόσωπο του Αλεξάνδρου και συνίσταται στην προσπάθεια μίμησης από τους Ρωμαίους των εξωτερικών γνωρισμάτων του προτύπου, και εκείνη, η οποία απομακρύνεται από το πρόσωπο και εμβαθύνει στην ουσία του ιδανικού που ενσαρκώνει το πρότυπο, διαπλάθοντας τη διαχρονική μορφή του ιδανικού μονάρχη, ανεξαρτήτως τόπου και επί μέρους κοινωνικών και πολιτιστικών δομών.

Στην πρώτη μορφή επίδρασης διαφαίνεται είδος μίμησης, το οποίο, σε ακραίες περιπτώσεις, οδηγεί σε απόπειρα ταύτισης του μιμητή με το πρότυπο χωρίς αυτό να συνεπάγεται οπωσδήποτε την επιτυχία του πειράματος.

Χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις αποτυχίας του Μάρκου Κράσσου και του γιού του Πόπλιου, οι οποίοι θέλησαν, όπως αναφέρουν για τον πρώτο μεν ο Πλούταρχος,⁸ για τον δεύτερο δε ο Κικέρων,⁹ να μιμηθούν τον Αλέξανδρο, το εγχείρημά τους, όμως, κατέληξε σε επονεϊδίστη ήττα και καταστροφή.

Η παρατήρηση, εξάλλου, των «τρόπων αξιοποίησης» του αυτού προτύπου από τον Κράσσο και τους περιστασιακούς συμμάχους του Πομπήιο και Καίσαρα, αναδεικνύει την πολυμορφία, την οποία μπορούσε να παρουσιάσει η μίμηση του Αλεξάνδρου από πολιτικά πρόσωπα της ίδιας εποχής.¹⁰

Ο «πραγματοστικός» χαρακτήρας, τον οποίο προσλαμβάνει η πρώτη μορφή επίδρασης, την οποία περιγράψαμε, δεν διέπεται μόνο από τους κανόνες του πολιτικού σχεδιασμού, αλλά συνδυάζεται ενίοτε με υπέρπουσες προλήψεις και δεισιδαιμονίες.

Ενδεικτικές οι περιπτώσεις του Καλιγούλα, ο οποίος, κατά τον Σουη-

8. Βίος Κράσσου, 16, 2: 37, 2 κε.

9. *Brutus*, 282: *Ita gravissimo suo casu, dum Cyri et Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, et L. Crassi et multorum Crassorum inventus est dissimillimus*, (έκδ. J. Martha).

10. Ο Α. Bruhl, *op. cit.*, σ. 206-208 περιορίζεται σε περιγραφική παρουσίαση του τρόπου εκδήλωσης και εν μέρει των συνεπειών αυτής της επίδρασης. Τον G. Wirth, *op. cit.*, σ. 186-187 απασχολεί το θέμα σε σχέση με την *imitatio* από τον Πομπήιο. Απο τον O. Weippert (*Alexander – Imitatio und römische Politik in republikanischer Zeit*, Diss. Würzburg, 1972, 63-9) εξετάζεται το θέμα του Πομπηίου ως μιμητή του Αλεξάνδρου με έμφαση στο θέμα της υιοθέτησης από τον Ρωμαίο πολιτικό του τίτλου *Magnus*. Βλ. επίσης D. Michel, *Alexander als Vorbild für Pompeius, Caesar und Marcus Antonius*, *Coll. Latomus*, XCIV, Bruxelles, 1967, σ. 35-107 (αρχαιολογική έρευνα).

τώνιο,¹¹ έφερε το θώρακα τον αφαιρεθέντα από τον τάφο του Μ. Αλεξάνδρου· επίσης, του Νέρωνα, ο οποίος δημιούργησε μια νέα λεγεώνα «*quam Magni Alexandri phalanga appellabat*»¹² τέλος του Καρακάλλα, ο οποίος οδήγησε στα άκρα την *imitatio*,¹³ αφού όχι μόνο κατέβαλε προσπάθειες ώστε να ομοιάσει προς την εξωτερική εμφάνιση του Αλεξάνδρου – οι προτομές του το επιβεβαιώνουν¹⁴ – όχι μόνο χρησιμοποιούσε προσωπικά αντικείμενα εκείνου, όχι μόνο αρέσκετο να περιβάλλεται από Μακεδόνες και να εξοπλίζει στρατεύματα κατά τα μακεδονικά πρότυπα, αλλά έφθασε μέχρι του σημείου να γράψει στη Σύγκλητο ότι ο Αλεξάνδρος «ές τό σῶμα αὐθις τό τοῦ Αὐγούστου (δηλαδή, το δικό του) έσῆλθεν, ἵνα έπειδὴ ὀλίγον τότε χρόνον έβίω, πλείονα αὐθις δι' εκείνου ζήση»,¹⁵ πιστεύοντας προφανώς, ως οπαδός των Πυθαγορείων, σε ένα είδος μετεμψύχωσης.¹⁶ Ακολουθούσε, ίσως, την παλαιά ρωμαϊκή συνταγή του επικού ποιητή Εννίου, ο οποίος είχε παρουσιάσει εαυτόν ως μετεμψύχωση του Ομήρου,¹⁷ στηρίζοντας όμως το όλο θέμα όχι μόνο στις πυθαγόρειες δοξασίες του, αλλά και στη λειτουργία των συμβόλων της ποίησης.

Στη δεύτερη μορφή επίδρασης, όπως προσδιορίστηκε παραπάνω, το ιδανικό λειτουργεί εν μέρει ανεξαρτήτως του προσώπου. Η στάση έναντι του ιδίου του προσώπου μπορεί να είναι θετική ή κατ' αρχήν αρνητική, αλλά να ενυπάρχει συντρέχουσα αποδοχή –συνειδητή ή ασυνειδητή– των επί μέρους ιδιοτήτων του.

Ο Αλεξάνδρος καθιερώθηκε ως το ιδανικό πρότυπο του *rex*, δηλα-

11. Suet., *Calig.*, LII: *Magni Alexandri thoracem repetitum a conditorio eius*.

12. *Id.*, Nero, XIX. Ο Α. Bruhl, *op. cit.*, σ. 211-212 παρατηρεί ότι η μίμηση του Αλεξάνδρου δεν έφερε τύχη ούτε στον Καλιγούλα ούτε στον Νέρωνα.

13. Για το θέμα αυτό, όπως και για την επίδραση του Αλεξάνδρου στη δυναστεία των Σεβήρων γενικότερα, βλ. Κ. Μπουραζέλη, *Θεία Δωρεά. Μελέτη πάνω στην πολιτική της δυναστείας των Σεβήρων και της Constitutio Antoniana*, Αθήνα, 1989, σ. 38-51 (ειδικότερα στις σσ. 43-44 υποσ. 15 παρατίθεται και σχολιάζεται η σχετική με το θέμα βιβλιογραφία). Θεωρεί ότι «η αίσθηση της ανάγκης για οικειοποίηση της μορφής του Αλεξάνδρου ως συνεκτικού στοιχείου πολιτικής ιδεολογίας ως προς την Ανατολή, αλλά σίγουρα και ο χαρακτήρας του διαδόχου του Σεπτιμίου Σεβήρου, του Καρακάλλα, οδήγησαν στις μέρες του στην πιο ενδιαφέρουσα *imitatio Alexandri* που γνώρισε η ιστορία» (σ. 43).

14. Βλ. όσα αναφέρει σχετικά με τις εικαστικές απεικονίσεις του Καρακάλλα ο Α. Bruhl, *op. cit.*, σ. 216.

15. Δίων. Κάσσ. 78, 7, 2.

16. Βλ. Κ. Μπουραζέλη, *op. cit.*, σ. 45-47.

17. *Annales*, I, 5-13 (Warm.)

δή, ενός προσώπου, το οποίο η ξεχωριστή εύνοια των θεών και οι προσωπικές αρετές του εξύψωσαν πάνω από τους κοινούς θνητούς και το οποίο ήταν προορισμένο για την παγκόσμια κυριαρχία.¹⁸

Ενσάρκωνε την ιδέα του βασιλιά, όπως είχε διαμορφωθεί από στοιχεία προερχόμενα από διαφορετικούς ιδεολογικούς χώρους: το υπερφυσικό (θεϊκό και ηρωϊκό) της μυθικής και της ποιητικής ελληνικής κληρονομιάς, το φιλοσοφικό της πλατωνικής και της αριστοτελικής σκέψης, τέλος, το ηθικό της κλασικής ρητορικής παράδοσης.¹⁹

Την ηθική διάσταση του προσώπου του βασιλιά ευρίσκουμε αποτυπωμένη στο έργο του Πλουτάρχου. Ο Πλούταρχος επιμένει ιδιαίτερα στην προβολή του ηθικού μεγαλείου του Αλεξάνδρου. Οι αρετές, τις οποίες του αποδίδει, είναι η μεγαλοψυχία (*ἡ τε φιλοτιμία παρ' ἡλικίαν ἐμβριθές εἶχε το φρόνημα καί μεγαλόψυχον*),²⁰ η φιλοφροσύνη,²¹ η ἐγκράτεια,²² η εὐσέβεια,²³ η φυλανθρωπία²⁴ και η πραότης (πράως και φιλοσόφως²⁵ και πάνυ πράως).²⁶ Σημειώνει επίσης ότι είναι φιλόδωρος και φιλέταιρος.²⁷

Τις ίδιες περίπου αρετές αναγνωρίζουμε στους λόγους *Pro Marcello* και *Pro Ligario* του Κικέρωνα, όταν ο Ρωμαίος ρήτορας πλέκει το εγκώμιο του μονάρχη πλέον Καίσαρα και θεωρεί ότι οι αρετές του τον καθιστούν *simillimum deo*²⁸ ή όταν υμνεί την *tam inusitatum inauditam*-

18. Ο P. Grimal («Les éléments philosophiques dans l'idée de Monarchie à Rome à la fin de la République», *Entr. Fond. Hardt*, VII (1986) 240) τονίζει την υπερφυσική διάσταση του *rex* και τον προσωπικό χαρακτήρα, τον οποίο έχει η εκ μέρους των θεών διασφάλιση της δύναμής του, σε αντιδιαστολή προς τον *imperator* του οποίου η δύναμη βρίσκεται σε συνάρτηση προς το πρόσκαιρο αξίωμά του. Αυτή η εικόνα του *rex* πρόβαλλε ως κατεξοχήν πρότυπο βασιλιά τον Αλέξανδρο.

19. Ο P. Grimal (*op. cit.*, σ. 245) σημειώνει τη σημασία, την οποία είχε για τη μοναρχική ιδεολογία, η συνάρτηση της «ευτυχίας» του βασιλιά προς τις αρετές, τις οποίες αυτός κατέχει. Τα κείμενα του Ισοκράτη (τα σχετικά με τον Νικοκλέα) φωτίζουν ιδιαίτερα το θέμα της ηθικής παιδείας, την οποία πρέπει να λαμβάνει, και των αρχών, από τις οποίες πρέπει να εμφορείται ο μονάρχης.

20. Αλέξ., 4, 8.

21. *Ibid.*, 5, 1.

22. *Ibid.*, 46, 10.

23. *Ibid.*, 40, 23.

24. *Ibid.*, 44, 5.

25. *Ibid.*, 40, 2.

26. *Ibid.*, 41, 2.

27. *Ibid.*, 48, 1.

28. *Pro Marc.*, III, 8.

que clementiam,²⁹ τον *tantum in summa potestate rerum omnium modum*,³⁰ την *aequitas*,³¹ τη *misericordia*,³² την *humanitas*³³ και τη *justitia*³⁴ του Καίσαρα. Είναι δε γνωστό πόση έμφαση έδωσε ο ίδιος ο Καίσαρ στη συστηματική εφαρμογή της *clementia*,³⁵ η οποία του προσέδιδε μια εικόνα πραγματικά «βασιλική».³⁶

Επίσης, με πόση επιμονή ο Κικέρων στον τελευταίο από τους Καισαρικούς λόγους του, το 44 π.Χ., όταν αντιλαμβάνεται ότι ο Καίσαρ, λίγους μήνες πριν από τη δολοφονία του, ολισθαίνει πλέον προς την τυραννία, διαχωρίζει τον *rex* από τον *tyrannus*. Τονίζει ακριβώς τις αρετές του «καλού βασιλιά» καταβάλλοντας την ύστατη προσπάθεια να συμβουλευσει εμμέσως τον μονάρχη και να τον προειδοποιήσει ενδεχομένως για το τέλος του, αν δεν αλλάξει εγκαίρως πορεία: *fortem, iustum, severum, gravem, magni animi, largum, beneficum, liberalem, hae sunt regiae laudes*,³⁷ προσθέτοντας στις αρετές αυτές και την *frugalitas*, την οποία αποδίδει μεν στον Δηϊόταρο, υπαινικτικά, όμως, προτρέπει και τον Καίσαρα να την αποκτήσει: *ego tamen frugalitatem, id est modestiam et temperantiam, virtutem maximam iudico*.³⁸ Σχολιάζοντας δε την τοποθέτηση του αγάλματος του Καίσαρα (με απόφαση της Συγκλήτου) μεταξύ των αγαλμάτων των επτά βασιλέων της Ρώμης στο Καπιτώλιο, κάνει τον ίδιο διαχωρισμό μεταξύ του ατόμου, το οποίο κατέχει τις βασιλικές αρετές, και του τυράννου: *et quem nos*

29. *Ibid.*, I, 1· *Pro lig.*, II, 6· V, 15· VI, 19· X, 29· X, 30· cf. *Pro reg. Deiot.*, III, 8· XII, 34· XV, 43.

30. *Pro Marc.*, I, 1.

31. *Pro Marc.* IV, 12· VIII, 25 cf. *Pro reg. Deiot.*, II, 7.

32. *Pro Marc.* IV, 12· VII, 21· *Pro Lig.*, I, 1· V, 14· V, 15· X, 29· XII, 37. Cf. *Pro reg. Deiot.*, 40, 2· 40, 6.

33. *Pro Lig.*, V, 16· X, 29 (όπου προβάλλουν ως ισοδύναμες οι αρετές της *humanitas*, της *clementia* και της *misericordia*: *Quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis vel clementiae vel misericordiae tuae*).

34. *Pro Marc.*, IV, 12.

35. Βλ. Ε. Καραμαλέγκου, «Ο λόγος *Pro Marcello* και η θέση του Κικέρωνα στη Μοναρχία του Καίσαρα», *Πρακτικά Γ' Πανελλ. Συμπ. Λατ. Σπουδών* (Νοεμβρ. 1987), Θεσσαλονίκη, 1989, σ. 40, σημ. 18, όπου παρατίθεται και σχολιάζεται η σχετική προς το θέμα βιβλιογραφία.

36. Βλ. P. Grimal, «Les éléments», σ. 256.

37. *Pro reg. Deiot.*, X, 26. Στο έργο *De Republ.*, I, 50 δίδει ο Κικέρων τον ορισμό της λέξης *tyrannus*. Βλ. Ε. Καραμαλέγκου, *op. cit.*, σ. 54-55 και σημ. 138-40, όπου σχολιάζονται και άλλα χωρία του Κικέρωνα καθώς και η σχετική βιβλιογραφία.

38. *Pro reg. Deiot.*, X, 26.

*liberi in summa populi Romani libertate nati non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria vidimus.*³⁹ Είναι, τέλος, χαρακτηριστικό ότι οι τέσσερις αρετές, οι αναγεγραμμένες στην ασπίδα (*clipeus virtutis*), την οποία πρόσφερε η Σύγκλητος στον Οκταβιανό μαζί με τον τίτλο του Αυγούστου, ήταν οι *virtus, clementia, iustitia, pietas*.⁴⁰

Παράλληλα με την ηθική αυτή ταυτότητα του μονάρχη ο Αλέξανδρος επέβαλε τον τύπο του «προορισμένου» από τους θεούς *rex*, η γήινη ιστορική διαδρομή του οποίου επιτρέπει την ανάδειξη των θεϊκών του ιδιοτήτων. Το πρότυπο του Αλεξάνδρου ως υιού του Διός ή ως Άμμωνος Διός⁴¹ στη συνέχεια σηματοδοτεί τη μετέπειτα πορεία των Ρωμαίων αυτοκρατόρων στην ενσάρκωση παρόμοιων θεϊκών προτύπων, τα οποία θα οδηγήσουν στην καθιέρωση της λατρείας του αυτοκράτορα.⁴²

Η τάση αυτή, η οποία αρχίζει να διαφαίνεται ήδη από τους σπουδαίους Ρωμαίους στρατηγούς της περιόδου της *Respublica*, όπως ο Σκιπίων Α΄ ο Αφρικανός,⁴³ ανελλίσσεται μέχρι την τελική της μορφοποι-

39. XII, 34.

40. Βλ. την παρουσίαση του γεγονότος από τον ίδιο τον Αύγουστο στο έργο του *Res Gestae*, 6, 13: *clipeus aureus in curia Iulia positus, quem mihi senatum populumque Romanum dare virtutis clementiaeque iustitiae et pietatis causa testatum est per eius clipei inscriptionem*.

41. Βλ. όσα αφηγείται ο Πλούταρχος, *Αλέξ.* 27, 5-6.

42. Για τις αρχές της αποθέωσης των Ρωμαίων αυτοκρατόρων βλ. E. Bickerman, «Consecratio», *Entr. Fond. Hardt*, XIX (1973) 1-25· Chr. Habicht, «Die augusteische Zeit und das erste Jahrhundert nach Christi Geburt», *ibid.*, σ. 39-88. Για την επίδραση του προτύπου του Αλεξάνδρου στη θεοποίηση των βασιλέων στον ελληνικό κόσμο, η οποία υπήρξε εν μέρει πρόδρομος της λατρείας των Ρωμαίων αυτοκρατόρων βλ. P. A. Brunt, «The aims of Alexander», *G & R*, XII (1965) 207· C. Bradford Welles, «Alexander's historical achievement», *ibid.*, σ. 221 κε.· F. W. Walbank, «Könige als Götter Überlegungen zum Herrscherkult von Alexander bis Augustus», *Chiron*, XVIII (1987) 365-382. Για τη σχέση του φαινομένου με τη διάνοηση και τη λογοτεχνία των ελληνιστικών χρόνων βλ. J. Sirinelli, *Les enfants d' Alexandre. La littérature et la pensée grecques 334 av. J. - C. - 529 ap. J. - C.*, Paris, 1993, σ. 80-85.

43. Βλ. όσα αναφέρει ο P. Grimal («*Les éléments philosophiques*», σ. 251) με βάση το κείμενο του Τίτου Λιβίου (XXVI, 19) για τις σχέσεις «οικειότητας» του Σκιπίωνα με τον Δία και για τον τρόπο με τον οποίο την αντιλαμβάνετο ο λαός, όταν συνέκρινε τον Σκιπίωνα με τον Αλέξανδρο. Ο G. Wirth [*op. cit.* (discussion) σ. 216] θεωρεί την περίπτωση της *imitatio* από τον Σκιπίωνα Α΄ τον Αφρικανό ως μη βέβαιη ή τουλάχιστον ως μεμονωμένη και γι' αυτό το λόγο υποθετεί την εμφάνιση της *imitatio Alexandri* από τους Ρωμαίους στον 2ο π. Χ. αιώνα.

ηση στην αυτοκρατορική περίοδο.

Παράλληλα η αναγωγή στο πρότυπο του Αλεξάνδρου επιχειρείται με τη χρήση και αξιοποίηση συμβόλων προερχομένων από το χώρο του μύθου.

Η οικειοποίηση από τους Ρωμαίους των συμβόλων του Ηρακλή και του Διονύσου, γνωστών συμβόλων του Αλεξάνδρου,⁴⁴ είναι από τα χαρακτηριστικά δείγματα αυτής της τάσης. Ο Μάρκος Αντώνιος και ο Αύγουστος κληροδότησαν τη χρήση αυτών των συμβόλων και σε άλλα μέλη της δυναστείας τους.⁴⁵ Τα λογοτεχνικά κείμενα του Βιργιλίου,⁴⁶ του Ορατίου,⁴⁷ του Προπερτίου⁴⁸ και των τραγωδιών του Σενέκα⁴⁹ αποτυπώνουν αυτή την υιοθεσία.⁵⁰

Τις αρχές, εξάλλου, οι οποίες ενέπνευσαν τον Αλέξανδρο στην ίδρυση πόλεων, ενστερνίζονται και οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες. Αναφέρουμε ενδεικτικά την περίπτωση του Αδριανού, ο οποίος ίδρυσε την Αντινοόπολη, πόλη με ελληνικό πληθυσμό και ελληνικό σύστημα διοίκησης.⁵¹ Ο Ρωμαίος αυτοκράτορας δεν οδηγήθηκε στην απόφασή του αυτή από «πραγματιστικά» και διοικητικά κίνητρα μόνο, αλλά και από την επιθυμία να επιβληθεί ως άξιος διάδοχος των ηρώων του παρελθόντος και κυρίως του Μ. Αλεξάνδρου, ιδρυτή της Βουκεφαλίας και άλλων πόλεων.⁵² Σε πολλούς, τέλος, Ρωμαίους, είτε στρατηγούς της περιόδου της *Respublica*, είτε αυτοκράτορες αργότερα, διακρί-

44. Βλ. A. Heuss, *op. cit.*, σ. 70, 79, 83-84, 86, 88, 92-93, 98-99, 103.

45. Βλ. A. Bruhl, *op. cit.*, σ. 208. Για την επιβίωση αυτής της τάσης στην εποχή των Αντωνίωνων και των Σεβήρων: *ibid.*, σ. 214. Βλ. επίσης H. Jeanmaire, *Dionysos. Histoire du culte de Bacchus*, Paris, 1978, σ. 464 κε.

46. *Aen.*, VIII, 184-305 (το επεισόδιο Κάκου – Ηρακλή, όπου η εικόνα του Ηρακλή λειτουργεί ως σύμβολο του Αυγούστου) και *ibid.*, VI, 800-807 (όπου ο Αύγουστος του *fatum* της Ρώμης συγκρίνεται προς τον Ηρακλή και τον *Liber*).

47. *Carm.*, III, 3, 9-12· IV, 1-4· V, 5, 33-36.

48. *Eleg.*, IV, 9 (το επεισόδιο Κάκου-Ηρακλή, στην ελεγειακή μορφή του, επιτρέπει συσχετισμούς με το πρόσωπο του Αυγούστου, ο οποίος επέτυχε το δύσκολο *labor* της κατάκτησης και ειρήνευσης της Ισπανίας, από την οποία επιστρέφει και ο Ηρακλής).

49. Βλ. τις δύο τραγωδίες του με θέμα τον *Hercules*.

50. Για το θέμα του Ηρακλή στη λατινική λογοτεχνία και τις συμβολικές προεκτάσεις του βλ. K. Galinsky, *The Herakles Theme. The adaptation of the Hero in Literature from Homer to the Twentieth Century*, Oxford, 1972, σ. 126 κ.ε.

51. Βλ. M. Rostovtjeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, Μπφρ. Β. Κάλφρογκλου, Αθήνα, 1984, σ. 256.

52. Βλ. P. Schubert, «Antinoopolis: pragmatisme ou passion? *CE*, 143 (1997), 119-127.

νουμε την ίδια με αυτήν του Αλεξάνδρου αγωνιώδη μέριμνα για διαιώνιση και διασφάλιση του έργου τους μέσω της λογοτεχνίας.

Τα ίχνη αυτής της προσπάθειας είναι ευδιάκριτα από την αρχαϊκή εποχή της λατινικής λογοτεχνίας έως τη λογοτεχνία των αυτοκρατορικών χρόνων. Το φαινόμενο μάλιστα της «πατρωνίας» των λογοτεχνών, στη Ρώμη φθάνει μέχρι του σημείου να προσλαμβάνει μορφές, τις οποίες δεν συναντούμε στην Ελλάδα. Το πρότυπο, όμως, του Αλεξάνδρου φαίνεται ότι αποτελούσε πάντοτε σημείο αναφοράς, όπως πιστοποιεί η διαχρονική παρουσία του θέματος στο έργο των ίδιων των Λατίνων συγγραφέων. Ο Κικέρων αξιοποιεί ως ρητορικό *exemplum* τη δίψα του Αλεξάνδρου για τη μέσω της ποίησης διαιώνιση της δόξας του. Το σχετικό χωρίο του λόγου του *Pro Archia* στηρίζεται στο γνωστό μας⁵³ ανέκδοτο της ζήλειας του Αλεξάνδρου για τον Αχίλλεα: *Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur! Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, «ο fortunate, inquit, adulescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris!».* *Et vere; nam nisi illi ars illa exstisset, idem tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequavit, nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in contione militum civitate donavit et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites dulcedine quadam gloriae commoti, quasi participes eiusdem Laudis, magno illud clamore approbaverunt.*⁵⁴ Το κείμενο του Κικέρωνα όχι μόνο ενισχύει την υπεράσπιση του ποιητή φίλου του, όχι μόνο υψώνει τον Πομπήιο στο ανάστημα του Αλεξάνδρου, αλλά πιστοποιεί και τη σημασία, την οποία απέδιδε η κοινή γνώμη στη μέσω της λογοτεχνίας εξύμνηση των μεγάλων ανδρών. Το ίδιο θέμα του ενδιαφέροντος του Αλεξάνδρου για την αθανασία του έργου του θίγει ο Οράτιος (έστω και με τη μνεία μιας αρνητικής περίπτωσης) στην επιστολή του προς τον Αύγουστο⁵⁵ με αποτέλεσμα την προβολή των προσκείμενων στον αυτοκράτορα λογοτεχνών. Στον Λουκανό, επίσης, το ενδιαφέρον του Καίσαρα για τη δόξα που προσφέρει η ποίηση, η ίδια η επίσκεψη του στο Ίλιο,⁵⁶ θυμίζουν την αντίστοιχη περίπτωση του Αλεξάνδρου. Πίσω από την ει-

53. Κυρίως από τον Πλούταρχο (Αλέξ., XX).

54. *Pro Arch.*, X, 24 (εκδ. F. Gaffiot).

55. *Epist.*, II, 1, 229-250.

56. *Bell. Civ.*, IX, 950-999.

κόνα του Καίσαρα διακρίνεται αυτή του Αλεξάνδρου, και έτσι το θέμα των σχέσεων της ποίησης με την πολιτική εμφανίζεται ανανεωμένο καθώς η προβολή του πολιτικού μηνύματος και του ιστορικού *exemplum* μέσα στην επική ποίηση γίνεται με ένα νέο ποιητικό τρόπο.⁵⁷

Ως προς τις ιδιότητες, τις οποίες αναδεικνύει το πρότυπο του Αλεξάνδρου, τις θετικές, τις ανευρίσκουμε στα έργα, κυρίως, της ρητορικής –από την εποχή του Κικέρωνα⁵⁸ έως τις μαρτυρίες που μας παρέχουν οι *suasoriae*⁵⁹ του Σενέκα του Πρεσβυτέρου και οι πανηγυρικοί λόγοι των ρητόρων προς τους αυτοκράτορες,⁶⁰ όπου ο Αλέξανδρος χρησιμοποιείται ως ρητορικό *exemplum*– και στα έργα των Ρωμαίων

57. Βλ. J. – Chr. de Nadai, *Rhétorique et poétique dans la Pharsale de Lucain. La crise de la représentation dans la poésie antique*. Louvain – Paris, 2000, σ. 329-331.

58. Βλ. *Pro Arch.*, X, 24 (cf. *supra*), *Philipp.*, V, XVII, 48, (ως ιστορικό *exemplum* ατόμου που πέτυχε μεγάλα κατορθώματα παρά τη νεαρή ηλικία του. Παρόλληλη μνεία νεαρών Ρωμαίων του παρελθόντος, (Σκιπίων, Φλαμίνιος), οι οποίοι συντέλεσαν στη δημιουργία της δόξας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας): *De nat. deor.*, II, XXVII, 69, (προβολή του υπερφυσικού στοιχείου: η *Diana* παρίσταται στη γέννηση του Αλεξάνδρου – παραπομπή στην αφήγηση του Τιμαίου): *Acad.*, II, I, 3 (έμμεση αναγνώριση του Αλεξάνδρου ως του σπουδαιότερου βασιλιά, αφού ο Μιθριδάτης θεωρείται: *rex post Alexandrum maximus*): *De off.*, I, XXVI, 90, (Σύγκριση Φιλίππου – Αλεξάνδρου. Υπεροχή του δεύτερου *rebus gestis et gloria*, αλλά του πρώτου *facilitate et humanitate*): *Tusc.*, IV, XXXVII, 79, (Το ιστορικό *exemplum* με τον *Alexandrum regem* βυθισμένο στις τύψεις για το φόνο του φίλου του Κλείτου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι την *iracundiam* δεν δυνάμεθα να θεωρήσουμε ούτε *utilem* ούτε *naturalem*).

59. Βλ. Senec. Sen. Suas.: I, 1 κ.ε.: *Deliberat Alexander an Oceanum naviget*: *ibid*, I κ.ε.: *Deliberat Alexander Magnus an Babylona intret cum denuntiatus esset illi responso auguris periculum*.

60. Έστω και αν κατά τη σύγκριση ο Αυτοκράτορας εμφανίζεται συχνά ανώτερος, ο Αλέξανδρος θεωρείται το ιδεώδες πρότυπο προς το οποίο αξίζει να παραβληθεί. Βλ. Mamertini *Panegyricus*: *Maximiano Augusto dictus*, II, 10: *Et tamen vides, Imperator, non invenire me ex omni antiquitate quod comparem vobis nisi Herculeae gentis exemplum. Nam ille quidem magnus Alexander iam mihi humilis videtur Indo regi sua regna reddendo* (έκδ. Galletier): *Incerti panegyricus Constantino Augusto dictus*: *Magnus Alexander, cum praeter Macedonas suos cunctae Graeciae, universo Illyrico innumerabilem dilectum posset indicare, nunquam tamen maiores quadraginta milium copias duxit inhabile regenti ratus quidquid excederet et turbam potius quam exercitum. Tu vero etiam minoribus copiis Bellum multo maius adgressus es* (εκδ. Galletier).

ιστορικών, όπως ο Τίτος Λίβιος,⁶¹ ο Τάκιτος⁶² ή ο Κούρτιος Ρούφος,⁶³ παρά τις σποραδικές επιφυλάξεις τις οφειλόμενες σε εθνικιστικές πιθανόν εξάρσεις.⁶⁴

Την αρνητική τοποθέτηση έναντι του προτύπου που ενσαρκώνει ο Αλέξανδρος συναντούμε στα έργα των Ρωμαίων Στωικών,⁶⁵ οι οποίοι ακολουθούν στο θέμα αυτό την παράδοση των Ελλήνων διδασκάλων τους.⁶⁶ Τονίζουν την ιδιότητα του Αλεξάνδρου ως κοσμοκράτορα, ο οποίος ανάγει την κατάκτηση σε αυτοσκοπό και συγκεντρώνει στο πρόσωπό του τα ανθρώπινα πάθη, τα οποία απορρίπτονται από τις αρχές της φιλοσοφικής τους θεώρησης. Χαρακτηριστικά παραδείγ-

61. XXXV, 14 (το γνωστό ανέκδοτο με τον Αννίβα και τον κατά τη γνώμη του *maximum imperatorem*)· XLV, 7 (το κύρος του Περσέα σε συνάρτηση προς τη δόξα και το έργο του Μ. Αλεξάνδρου: *effulgebant Philippus ac Magnus Alexander qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant*)· XXVI, 19 (για τις σχέσεις του Σκιπίωνα Α' του Αφρικανού με τον Δία και την αναγωγή του προτύπου στον Αλέξανδρο, cf. *supra* σημ. 43).

62. *Ann.*, II, 73 (ομοιότητες του Γερμανικού με τον Μ. Αλέξανδρο. Το θέμα αυτό, όπως και της *imitatio Alexandri* από τον Γερμανικό, είχε καλλιεργηθεί από την εποχή του. Βλ. L. Braccisi, «Il sogno di Germanico e la pagina di Callistene», *Studi ellenistici*, II (a cura di V. Biagio: Bibl. d. St. ant. LIV, Pisa Giardini, 1987), σ. 181-189· id., «Germanico e l' *imitatio Alexandri* in Occidente», στο *Germanico. La persona, la personalità, il personaggio nel bimillenario della nascita Atti del. conv. Macerata Perugia, 9-11 maggio 1986*, Roma, 1987)· III, 63 (σχετικά με τα ιερά και τη λατρεία σε διάφορες πόλεις, τα οποία έπρεπε να σεβαστούν οι Ρωμαίοι κατά την εποχή του Τιβέριου).

63. Στην *Hist. Alex. Mag.*, έχοντας υπόψη την προϊστορία του θέματος του Αλεξάνδρου στη Ρώμη, «d' une certaine façon, Quinte – Curce écrivait l' histoire d' un rêve romain», (H. Zehnacker – J. – Cl. Fredouille, *Littérature Latine*, Paris, 1993, σ. 231). Βλ. επίσης J. R. Fears, «Quintus Curtius Rufus and the Evolution of the image of Alexander in Antiquity», *ANRW*, II, 32, 4, (1983) 2328 κ.ε.

64. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περιβόητη επίθεση στον Αλέξανδρο από τον Τίτο Λίβιο, IX, 18, 6. Βλ. Ν. Πετροχείλου, «Η προσωπικότητα του Μ. Αλεξάνδρου στον Τίτο Λίβιο», (Πρακτικά Β' Πανελλ. Συμπ. Λατ. Σπ.), *Αριάδνη*, 4 (1988) 91-100· G. Wirth, *op. cit.* (discussion), σ. 213.

65. Βλ. J. R. Fears, «The stoic view of the career and character of Alexander the Great» *Philologus*, 118 (1974), 113-130 (εξετάζει τις σχέσεις των απόψεων των Ρωμαίων με τις θέσεις της Μέσης Στοάς. Πιστεύει ότι δεν πρέπει να θεωρούμε ότι οι προσωπογραφίες του Αλεξάνδρου από τους Στωικούς, τον Περίπατο και τους Κυνικούς ήταν ομοιόμορφα εχθρικές).

66. Σχετικά με το θέμα αυτό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αντιπαραθέσεις των Μ. H. Fisch, «Alexander and the Stoics», *AJPh*, 58 (1937) 59-82, 129 κ.ε. και W. W. Tarn, «Alexander, Cynics and Stoics», *AJPh*, 60 (1939) 41-70.

ματα ο Λουκανός⁶⁷ και ο Σενέκας,⁶⁸ οι οποίοι εξαπολύουν δριμεία κριτική στο πρόσωπο του Αλεξάνδρου.

Όμως παρά την εχθρική διάθεση που εκδηλώνουν οι Στωικοί απέναντι στο πρόσωπο του ιδίου του Αλεξάνδρου, η σύλληψη της ιδέας της μοναρχίας και του μονάρχη ειδικότερα που προβάλλει η θεωρία τους, αντλεί πολλά από το πρότυπο του Μακεδόνα βασιλιά (για παράδειγμα, ο θεϊκός χαρακτήρας του μονάρχη, τον οποίο οι αρετές του καθιστούν όμοιο προς τον πατέρα των θεών, τον Δία).⁶⁹

Το πρότυπο του Αλεξάνδρου στο ρωμαϊκό κόσμο μετεξελίσσεται με τους κοινωνικοπολιτικούς θεσμούς της Ρώμης. Το πλήθος των ιδεολογικών γνωρισμάτων του Αλεξάνδρου καθιστά την προσωπικότητά του ικανή να εμπνεύσει και να ζωογονήσει όλους τους ρωμαϊκούς θεσμούς από την εποχή της *Respublica* μέχρι την Αυτοκρατορία.

67. *Bell. Civ.*, X, 20-52 (με αφορμή την επίσκεψη του Καίσαρα στον τάφο του Αλεξάνδρου, προσωπογραφία και παρουσίαση του έργου του Μακεδόνα βασιλιά. Έχουν εντοπισθεί ομοιότητες με τη σκιαγράφηση της προσωπικότητας του Καίσαρα σε άλλα σημεία του έργου, βλ. B. M. Marti, "The meaning of the «Pharsalia»", *AJPh*, LXVI (1945) 362-364, και το χωρίο έχει θεωρηθεί ως επίθεση κατά των ελληνιστικών τύπων μοναρχιών και της πολιτικής του Νέρωνα στην Ανατολή, βλ. J. Brisset, *Les idées politiques de Lucain*, Paris, 1964, σ. 208-209), VIII, 694 (αναφορά στο μεγαλοπρεπή ιερό τάφο του Αλεξάνδρου αμέσως μετά την περιγραφή της δολοφονίας του Πομπηίου και τις αποστροφές του ποιητή στη *Fortuna Romana* (στ. 686) και στην *ultima Lagae stirpis perituraque proles* (σ. 692) που δεν θέλησαν να τύχει ανάλογης ταφής ο Ρωμαίος *Magnus* και *litora Pompeium feriunt, truncusque vadosis/huc illuc iactatur aquis!* (στ. 698-699).

68. *De Ira*, III, 17 (ο φόνος του Κλείτου με παρατηρήσεις για τις σχέσεις οργής και παιδείας: *Haec barbaris regibus feritas in ira fuit, quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus inbuerat: dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi et una educatum inter epulas transfodit manu quidem sua, parum adulantem et pigre ex Macedone ac libero in Persicam servitutem transeuntem*, (έκδ. A. Bourgery). Το ίδιο θέμα με αναφορά στα κακά της μέθης *Ad. Luc.*, X, 83, 19) cf. *De Ira*, III, 23, (παρά τις ιστορικές ανακρίβειες το πνεύμα του κειμένου είναι προφανές). Βλ. επίσης *De Benef.*, I, 13, (σύγκριση του Μ. Αλεξάνδρου με τον Ηρακλή αποβαίνει αρνητική για τον πρώτο: *quid enim illi simile habebat vesanus adulescens, cui pro virtute erat felix temeritas?* Υπεράσπιση του «στωικού» ήρωα έναντι του ασύδουτου κατακτητή)· *ibid.*, II, 16 (*urbem, cuius Alexander donabat, vesanus et qui nihil animo nisi grande conciperet*)· *ibid.*, V, 6· *ibid.*, VII, 3· *Quest. Nat.*, VI, 23 (για την υπόθεση του Καλλισθένη: *hic est Alexandri crimen aeternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet*). Η αρνητική τοποθέτηση του Σενέκα για τον Αλεξάνδρο δεν είναι μόνο φιλοσοφική, αλλά και πολιτική καθώς εμφανίζεται εχθρικός προς κάθε κατάκτηση και στρατιωτική επιχείρηση, βλ. P. Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, Paris, 1991, σ. 152-153.

69. Βλ. P. Grimal, «Les éléments philosophiques», σ. 272.

Η περίοδος της *Respublica* προσπαθεί να συσσωματώσει το πρότυπο αυτό στα στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ο Σκιπίων Α΄ ο Αφρικανός ή ο Σκιπίων Αιμιλιανός ή ο Πομπήιος παρεισάγουν στον τίτλο του *imperator* τα ιδεολογικά γνωρίσματα του *rex* Αλεξάνδρου χωρίς όμως η κοινωνικοπολιτική συγκυρία να τους επιτρέπει να χρησιμοποιούν τον τίτλο αυτό.⁷⁰ Το έργο του Κικέρωνα μας επιτρέπει να κατανοήσουμε πώς καθίσταται δυνατή η αξιοποίηση του ιδανικού του Αλεξάνδρου μέσα στο πλαίσιο της ρωμαϊκής πολιτικής παράδοσης με την προβολή του μοναρχικού στοιχείου (*regale*) εκ των τριών συνθετικών στοιχείων του ρωμαϊκού παραδοσιακού πολιτεύματος.⁷¹ Την εποχή, κατά την οποία η Ρώμη ανδρώνεται ως κοσμοκράτειρα, επιθυμεί να καταδείξει ότι πραγματοποιεί το όραμα – ιδεώδες του Αλεξάνδρου, δηλαδή, τη συνένωση του κόσμου στο εσωτερικό του ελληνικού πνευματικού εποικοδομήματος, του ελληνισμού, ο οποίος θα θριαμβεύσει επί των βαρβάρων.⁷²

Στα πρώτα χρόνια της Αυτοκρατορικής περιόδου, οι αυτοκράτορες της δυναστείας των Ιουλίων – Κλαυδίων προσφεύγουν στα ιδεολογικά στοιχεία του Μακεδόνα μονάρχη, για να ενισχύσουν και να καθιερώσουν την αυτοκρατορική τους υπόσταση. Οι επεκτατικές τους βλέψεις προς ανατολάς ενισχύονται από τα στηρίγματα, τα οποία μπορεί να προσφέρει η εικόνα του Αλεξάνδρου, όπως την είχαν διαμορφώσει οι μυθώδεις διηγήσεις της Ανατολής.⁷³

70. Χαρακτηριστικό το περιστατικό με τον Σκιπίωνα Α΄ τον Αφρικανό, ο οποίος όταν τον επευφήμησαν ως *rex* οι Ισπανοί, απάντησε ότι δεχόταν να έχει *regalem animum*, ως τίτλο όμως είχε μόνον αυτόν του *imperator*, (Βλ. P. Grimal, *Les éléments*, σ. 250-251, όπου και οι παραπομπές στους ιστορικούς που παραδίδουν το ανέκδοτο. Cf. *id.*, *La clémence et la douceur dans la vie politique romaine*, CRAI (1984) 471). Ακόμη και τον 1ο π. Χ. αιώνα, γνωρίζουμε ποιές ήταν οι αντιδράσεις, όταν ο Καίσαρ θέλησε να χρησιμοποιήσει τον τίτλο του *rex* για την εκστρατεία του στην Ανατολή.

71. *De Republ.*, I, 54, 60-69, βλ. P. Grimal, «Les éléments», s. 241-242. L. Wickert, «Princeps und Βασιλεύς», *Klio*, 36 (1944), 1-25.

72. Για τη βαθειά λογική, η οποία οδηγούσε τη Ρώμη προς την Ελλάδα, ώστε να προσεταιρισθεί τις κύριες ζώσες δυνάμεις του Ελληνισμού και να πραγματοποιήσει αυτό το όνειρο του Αλεξάνδρου (το οποίο ήταν όνειρο και του Ισοκράτη), βλ. P. Grimal, *Le siècle des Scipions. Rome et l'hellénisme au temps des guerres puniques*, Paris, 1975, σ. 43.

73. H E. Mattheus Sanford («Nero and the East»), *HSCPh*, 48 (1937), 75-103 πιστεύει μάλιστα, ότι αυτή η εικόνα του Αλεξάνδρου άσκησε μεγαλύτερη επίδραση στους Ρωμαίους από την εικόνα του Αλεξάνδρου της ιστορίας.

Από την εποχή του Τραϊανού η προσήλωση στο πρότυπο του Αλεξάνδρου προσλαμβάνει νέες διαστάσεις, οφειλόμενες, κατά ένα μεγάλο μέρος στο φαινόμενο της «Αναγέννησης της Ελληνικής Ανατολής».⁷⁴ Οι πνευματικές δημιουργίες των Ελλήνων διανοουμένων της εποχής, του Δίωνος Χρυσσοστόμου, του Αιλίου Αριστείδη αργότερα κ.ά. υποστηρίζουν έντονα την άποψη ότι η Ρώμη δεν θέλησε να καταπνίξει τον Ελληνισμό, αντιθέτως συνέχισε την παράδοση που διέκοψε ο θάνατος του Αλεξάνδρου και ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας του. Στο έργο του Δίωνος Χρυσσοστόμου⁷⁵ ο Τραϊανός προβάλλει καθαρά, παρά τον υπαινικτικό και μεταφορικό λόγο του συγγραφέα, ως ο πεφωτισμένος μονάρχης, του οποίου η βασιλεία στηρίχθηκε στη βούληση του Διός⁷⁶ και αποτέλεσε τον αντίποδα της τυραννίας του Δομιτιανού. Η περίφημη εκστρατεία του Τραϊανού προς Ανατολάς φαίνεται να βρίσκεται σε απόλυτη αρμονία προς το πνευματικό κλίμα της εποχής και ο Ρωμαίος αυτοκράτορας να εμφανίζεται ως ο συνεχιστής του έργου του Αλεξάνδρου.

Ανοίγει με τον τρόπο αυτό ο δρόμος ώστε επί της βασιλείας του Μάρκου Αυρηλίου να επαναπροσδιοριστεί ιδεολογικά το πρότυπο του Μ. Αλεξάνδρου. Ο Αλέξανδρος προβάλλει ως ο μονάρχης που συνέτεινε στην πραγματοποίηση ενός ονείρου, το οποίο ήταν σύμφωνο προς την *Natura*, τη Φύση, επέτυχε την πνευματική ενότητα του ελληνικού κόσμου και έδωσε στον ελληνισμό την οφειλόμενη στο πνεύμα του παγκοσμιότητα.⁷⁷

74. Για την αναγέννηση των ελληνικών Γραμμάτων, βλ. J. Sirinelli, *op. cit.*, σ. 233-287· O. S. Swain, *Hellenism and Empire. Language, Classicism and Power in the Greek World. A. D. 50-250*, Oxford Cl. Pr., 1996, σ. 1-13, 409-422· A. Michel, «Rhétorique et philosophie au second siècle, ap. J. -C.», *ANRW*, II, 34, 1 (1993) 5-70· G. W. Bowersock, «Introduction: The Greek Renaissance», στο G. W. Bowersock, *Approaches to the second Sophistic*, Univ. Park., Pennsylvania, 1974, σ. 1-3· *id.* *Greek Sophists in the Roman Empire*, Oxford, Cl. Pr., 1969, σ. 45 κ.ε.· G. Anderson, *The Second Sophistic. A Cultural Phenomenon in Roman Empire*, London & New York, 1993, σ. 1-12.

75. Α *Λόγος περί Βασιλείας*. Είναι χαρακτηριστικό ότι καταφεύγει στο μυθικό πρόσωπο του Ηρακλή για την προβολή των περί τυράννου και «καλού βασιλιά» θέσεών του. Συσχετισμό του Τραϊανού με τον Ηρακλή ανευρίσκουμε και στο έργο του Πλινίου του Νεωτέρου (*Paneg.*, 14, 5). Βλ. J. Beaujeu, *La religion romaine à l'apogée de l'Empire. I. La politique religieuse des Antonins*, (96-192), Paris, 1955, σ. 86-87.

76. Βλ. P. Grimal, *Marc Aurèle*, Paris, 1991, σ. 131.

77. Βλ. P. Grimal, *Marc Aurèle*, σ. 128-131.

Έτσι ο στωικός Μάρκος Αυρήλιος αναγνωρίζοντας στο πρόσωπο του Μ. Αλεξάνδρου ένα πρότυπο δυνάμενο να χρησιμοποιηθεί από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα, του οποίου η μοναρχία επρόκειτο να θεμελιωθεί στις πνευματικές αξίες,⁷⁸ γεφύρωνε το φαινομενικό χάσμα μεταξύ Αλεξάνδρου και Στωικών.

Συμπερασματικά, θα παρατηρούσαμε ότι στην ιστορική διαδρομή του –στην οποία είναι ευδιάκριτες οι κύριες ιδεολογικές κατευθύνσεις της προβολής και της αξιοποίησής του– το σύμβολο του Αλεξάνδρου δεν αναιρεί τη ρωμαϊκή παράδοση, αλλά τη διαμορφώνει, ώστε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του νέου κοσμοκρατορικού της *status* και την καθιστά λιγότερο «στατική», ώστε να επιτευχθεί η σύζευξή της με τους πιο «ευέλικτους» χώρους της πολιτικής και της φιλοσοφίας.

78. Για τις σχέσεις των αρετών του «καλού» αυτοκράτορα με τις αρετές του «σοφού» της στωικής φιλοσοφίας βλ. P. Grimal, «Marc Aurèle, Empereur et Stoïcien», στο *Storia Letteratura e Arte a Roma nel secondo secolo dopo Cristo. Atti del Convegno. Mantova, 8-10 ottobre 1992*, Firenze, 1995, σ. 75.

RÉSUMÉ

Hélène Karamalengou,
*Alexandre le Grand comme modèle
de monarque à l'époque romaine.*

On examine le type et le caractère de l'idéal qu'Alexandre représentait pour les Romains, sa fonction et son évolution dans la conscience idéologique romaine durant les différentes périodes de la vie politique et spirituelle de Rome.

On discerne deux typers d'influence d'Alexandre sur les Romains: celle qui est directement liée, à la personne même d'Alexandre et consistant en l'imitation de ses traits extérieurs, puis celle qui s'éloigne de la personne réelle, cherchant à atteindre l'essence du modèle qu'elle représente et finissant par créer indépendamment des conventions du lieu et des structures sociales et culturelles, l'image intemporelle du monarque idéal.

Le premier type d'influence aboutit –dans les cas extrêmes– à une *imitatio* consistant en une tentative d'identification –de l'imitateur avec le modèle– et conduisant à l'échec total de la tentative. Derrière son caractère «pragmatiste» ne sont pas uniquement discernables des calculs politiques mais aussi de préjugés et des superstitions.

Dans le deuxième type d'influence, l'idéal fonctionne indépendamment de la personne réelle.

L'attitude envers cette dernière peut être aussi bien positive que négative mais elle recouvre une acceptation –consciente ou inconsciente– des traits qui lui sont propres.

Alexandre s'est imposé comme le modèle idéal de *rex*, il incarnait l'idée de «roi» formée par des éléments de provenances idéologiques diverses: l'élément surnaturel (divin et héroïque) de l'héritage grec – mythique et poétique – l'élément philosophique de la pensée platonico-aristotélicienne, enfin, l'élément moral de la tradition rhétorique. Dans l'oeuvre des auteurs latins, nous retrouvons cette image attribuée aux dirigeants romains.

Alexandre imposa également le type du roi «prédestiné» qui, à travers son parcours terrestre, va jusqu'à révéler ses qualités divines; une démarche qui conduira, plus tard, au culte des empereurs.

Les Romains ont, d'autre part, recours –comme en font preuve les

textes des auteurs latins– aux symboles d'Alexandre, issus du domaine du mythe.

L'attitude positive envers Alexandre se trouve dans les oeuvres de la rhétorique et chez les historiens romains. L'attitude négative se manifeste dans l'oeuvre des Stoïciens. Alexandre est très mal jugé par les Stoïciens, représenté comme cosmocrator, comme une personne soumise aux passions, qui conquiert pour le plaisir de conquérir. Mais malgré cette image négative la théorie stoïcienne de la monarchie doit beaucoup à l'exemple d'Alexandre. Enfin le stoïcien Marc-Aurèle reconnaissant chez Alexandre un modèle digne de l'empereur romain dont le gouvernement est basé sur les valeurs spirituelles, supprime le fossé apparent entre Alexandre et les Stoïciens.

On constate que le symbole d'Alexandre, loin de s'opposer à la tradition romaine, l'a pourtant modifiée afin qu'elle puisse mieux répondre aux exigences de son *status* universel; il l'a rendue moins «statique» afin qu'elle réussisse sa «coexistence» harmonieuse avec la philosophie et le renouveau politique.